

Het kind van de ecologische rekening

Nieuwe arbeidsethiek voor de oplossing van een oud probleem

Naar aanleiding van de ophef over de bonus voor de top van ABN AMRO schreef Joris Luyendijk in de NRC van 11 april jl. dat bankiers in een amoreel universum leven. Wie zich de schandalen herinnert over het gerommel van notarissen met vastgoed, de nalatigheid van accountants bij het controleren van de jaarrekeningen en het smeergeld waarmee grote bouwers buitenlandse opdrachten verwerven, weet dat bankiers niet de enige beroepsbeoefenaars zijn die hun morele kompas hebben verloren. Sterker nog, ik zie deze affaires als symptomen van een kwaal waaraan de hele beroepsbevolking in meerdere of mindere mate lijdt.

‘Ook professionele beroepsbeoefenaars blijken steeds vaker niet in staat om morele weerstand te bieden aan de dominante technische rationaliteit en het winststreven’

die worden ontworpen en geleid op basis van wetenschap en techniek. De waardengerichte maatschappelijke arbeidsverdeling heeft in de loop van het moderniseringsproces goeddeels plaatsgemaakt voor een winstgerichte technische arbeidsverdeling. Met wetenschap verklaren we de werking van de wereld, met techniek zetten we de wereld naar onze hand en met techniek als economisch kapitaal maken we van de wereld ‘een welvaartsparadijs’. Allemaal nuttig, maar overwegingen van goed en kwaad hebben nog maar een marginale invloed op dit onderzoeks-, ontwikkel- en productieproces. Ook professionele beroepsbeoefenaars, zoals artsen en advocaten, met een eigen beroepsethiek en tuchtrecht, blijken steeds vaker niet in staat om morele weerstand te bieden aan de dominante technische rationaliteit en het winststreven.

Op dit punt aangekomen is de verleiding groot om een klaagzang aan te heffen over de morele gebreken van de moderne samenleving in het algemeen en de moderne arbeid in het bijzonder. Ik zal er niet aan toegeven, omdat ik me ook realiseer hoe bevrijdend de teloorgang van de oude moraal is; dat geldt ook voor de ethiek, waarin die moraal werd toegelicht en gelegitimeerd. We hoeven onze natuurlijke impulsen en neigingen niet langer te verdringen. Seksualiteit, agressie en emoties zijn bespreekbaar geworden en ontdaan van alle hypocrisie en morele verontwaardiging waarmee daar vroeger op werd gereageerd. Het moderne productieproces heeft bovendien een ongekende welvaart, vrije tijd en ruimte voor individuele meningsvorming en ontplooiing gebracht. Niet geringe verbeteringen dus, maar daar staat tegenover dat wij nu steeds meer worden geconfronteerd met de enorme onvoorziene

De verklaring is betrekkelijk eenvoudig. Arbeid wordt sinds de industriële revolutie steeds minder verricht in de context van stabiele beroepsrollen. Bij het spelen van die rollen ging beroepstrots nog hand in hand met het leveren van kwaliteit en het onderhouden van goede contacten met de klanten. De beroepsrol was nog doortrokken van een vanzelfsprekende, traditionele moraal. De moderne arbeid staat in dienst van het winststreven en wordt verricht in marktgerichte organisaties

en ongewilde kosten die hiermee gepaard blijken te gaan. Niet alleen milieu en klimaat hebben te lijden onder de gevolgen van ons rationeel-technische productieproces. De betekenisgevende en oriënterende kracht van de cultuur is er door aangetast. In de omgang met de anderen overheerst de druk om te voldoen aan de modieuze ideaalbeelden waarmee de reclame ons voortdurend bestookt. De psychische gevolgen zijn een toename van verwarring en overspanning. Deze onbedoelde, pijnlijke gevolgen van onze moderne arbeid draaien allemaal om dezelfde kern: de verstoring van de ecologische balans in de natuur, in onze relaties en in onszelf.

De verstoring van die balans drukt op ons en wekt negatieve emoties op: er is angst voor dreigende gevaren en verlies van oude zekerheden; machteloze woede over de verzieking van ons milieu; maar we hebben ook last van schuldgevoelens over ons niet-duurzame functioneren en schaamte over ons kennelijk tekort aan verbetercapaciteit. Zulke emoties verstoren ons dagelijkse doen en laten, binden onze energie en leiden onze aandacht af van de taken waaraan we werken. Ze signaleren dat we in al onze relaties - tot de natuur, de anderen en onszelf - in strijd met de ecologische balans handelen; dat we in ecologisch opzicht niet goed maar kwaad handelen. Met dat signaal zijn we weer terug bij de ethiek, waarin ons handelen immers geanalyseerd wordt in termen van goed en kwaad. Het gaat nu echter niet langer om een ethiek van menselijke makelij – inclusief de daarvan afgeleide moraal en het recht – maar om een natuurlijke, ecologische ethiek met natuurrecht dat in het eigen hart voelbaar is.

Het loslaten van de traditionele, cultureel gevormde, ethiek confronteert ons nu onverbiddelijk en pijnlijk met de noodzaak om een nieuwe arbeidsethiek te ontwikkelen, gericht op herstel van de ecologische balans. Deze nieuwe, ecologisch georiënteerde ethiek van de toekomst stelt het individu voor de keuze, op de oude voet doorgaan of:

- De aandacht regelmatig te onthechten van de buitenwereld en van de geldende eisen voor deelname aan het maatschappelijk verkeer
- De vrijgemaakte aandacht te richten op de eigen emotionele ervaringen
- De emotionele ervaringen in het licht van de aandacht te verbeelden, te beschrijven en te interpreteren
- Het zo verworven begrip van de aard en oorzaak van de storende emoties om te zetten in een nieuw handelingsperspectief, gericht op vermindering van de verstoring
- Op basis van dit perspectief te handelen en te reflecteren op de gevolgen.

Om deze keuze te kunnen maken is inzicht nodig in de noodzaak van het regelmatig, methodisch doorlopen van deze ervaringscyclus met reflectie. Ook cognitieve en emotionele vaardigheid, moed en vertrouwen op de goede afloop zijn onontbeerlijk. Ik realiseer me terdege dat deze kwaliteiten niet zomaar beschikbaar zijn. De verwerving ervan vraagt grote inspanningen op het gebied van onderwijs, begeleiding en leren. Of we bereid zijn om die offers te brengen zal de tijd leren.

Als we deze weg inslaan, zullen we ons gaan realiseren dat we erfgenamen zijn van een dubbele erfenis. Niet alleen van een culturele nalatenschap waarmee wij ons handlingsvermogen leren ontwikkelen en richten op leven, welzijn en welvaart. Maar ook van een natuurlijke, psychosomatische erfenis, waarmee we het geleerde in de praktijk brengen en de ecologische gevolgen kunnen registreren. Als erfgenamen zijn wij kinderen van de ecologische rekening die op ons bord komt. Acceptatie hiervan en van de ermee verbonden arbeidsethiek stellen ons voor een moeilijke existentiële keuze, maar wel een waar ons voortbestaan van afhangt.

Echt nieuw is dit natuurlijk allemaal niet. Sinds onze verre voorouders aten van de vruchten van de boom van kennis van goed en kwaad, worstelen we er al mee. We waren het alleen een tijdje vergeten. In de gedaante van de hobbit Frodo en de wees Harry Potter is het kind van de ecologische rekening al opgedoken uit het collectief onbewuste en terechtgekomen in de eigentijdse fantasiewereld. De tijd is er kennelijk rijp voor.

Door:
Gerard Wijers

Gerard Wijers is directeur van de Stichting Instituut voor Beroepskeuze- en Loopbaanpsychologie (I.B.L.P.) te Hilversum.